

Отримана: 26.05.2023

Прорецензована: 05.06.2023

Прийнята до друку: 21.06.2023

e-mail: mykola.kharlamenkov@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2312-7112-2023-24-48-54

Харламенков М. Різновиди ліберальної традиції відповідно до класифікації Фрідріха Гаєка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. № 24. С. 48–54.

УДК: 1:32

Микола Харламенков

РІЗНОВИДИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ТРАДИЦІЇ ВІДПОВІДНО ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ФРІДРІХА ГАЄКА

У статті автор, спираючись на відомого ліберального мислителя ХХ століття Фрідріха Гаєка, досліджує відмінності між двома головними ліберальними традиціями: англосаксонською (британською) та континентальною європейською. Це цілком антагоністичні різновиди ліберальної думки. Однак у ХІХ ст. відбувся їх синтез, що з часом породило чимало розгалужень ліберального вчення. Зокрема сучасні різновиди лібералізму неможливо зрозуміти без дослідження базових ліберальних традицій. А сама відсутність когерентної цілісності ідей ставить під питання можливість застосування терміну «лібералізм» для опису унітарної політичної теорії.

Ключові слова: лібералізм, англосаксонська традиція, континентальна європейська традиція, свобода, утилітаризм, соціал-лібералізм, неоконсерватизм, ідеологія, традиція, теорія, вчення, філософія, конструктивістський раціоналізм, спонтанний соціальний порядок.

Mykola Khalamenkov

VARIETIES OF THE LIBERAL TRADITION ACCORDING TO FRIEDRICH HAYEK'S CLASSIFICATION

Liberalism recognizes freedom, limited government, free market, individualism, progress, rationality as the most important factors of social welfare. However, different currents of liberalism interpret these terms differently. Actually, the difference lies in the understanding of the basic principles of liberal theory, which sometimes blurs the very meaning of the term "liberalism".

Therefore, the question naturally arises: what is liberalism, if even the fundamental value of this ideology is interpreted by prominent representatives of the liberal camp in a radically opposite way?

In this article, the author, relying on the famous liberal thinker of the 20th century, Friedrich Hayek, examines the differences between the two main liberal traditions: Anglo-Saxon (British) and continental European. These are completely antagonistic varieties of liberal thought. However, in the 19th century, their synthesis took place, which gave rise to many branches of liberal teaching over the time. In particular, modern varieties of liberalism cannot be understood without studying the basic liberal traditions. And the very lack of coherent integrity of ideas calls into question the possibility of using the term "liberalism" to describe a unitary political theory.

Keywords: liberalism, Anglo-Saxon tradition, continental European tradition, freedom, utilitarianism, social liberalism, neoconservatism, ideology, tradition, theory, teaching, philosophy, constructivist rationalism, spontaneous social order.

Лібералізм є впорядкованою системою поглядів, яка пояснює та водночас формує політичне середовище. Лібералізм не тільки збагатив політичну думку прогресивними ідеями, але й спромігся імплементувати їх в політичну практику. Це перша модерна ідеологія, яка відіграла ключову роль у формуванні західної політичної культури та інститутів. Його ідеї лягли в основу ліберальної демократії, без перебільшення, найбільш досконалої та панівної форми суспільно-політичного устрою сучасності. Практична цінність лібералізму якісно вирізняє цю ідеологію на тлі марксистської, анархічної, чи націонал-соціалістичної утопії.

Лібералізм визнає найважливішими факторами соціального добробуту свободу, обмежений уряд, вільний ринок, індивідуалізм, прогрес, раціональність [7, с. 84]. Однак різні течії лібералізму по-різному інтерпретують зазначені терміни. Власне різниця полягає у розумінні базових засад ліберальної теорії, що інколи розмиває саме значення терміну «лібералізм». Що означає бути вільним? Що значить бути ліберальним? Для родоначальника лібералізму Дж. Лока, для видатного віга Е. Берка, чи для одного з «батьків-засновників» США Дж. Медісона, свобода мала межі окреслені релігією та мораллю. Тільки в цих межах можна бути вільним. Поза ними індивід та суспільство втрачають свободу.

Натомість Ж-Ж. Руссо, Дж. Бентам, Дж. Ст. Міль надали індивіду право самостійно встановлювати межі свободи. Сучасний соціал-лібералізм інколи взагалі не визнає будь-яких меж.

Тому закономірно постає питання: що ж таке лібералізм, якщо навіть засаднича цінність цієї ідеології тлумачиться видатними представниками ліберального табору кардинально протилежно?

Плюралізм в трактуванні ключових концептів притаманний кожній ідеології і, як правило, спричиняє розкол і відокремлення одного з напрямків від ідеологічної родини. Як це зробив, скажімо, ревізіонізм Е. Бернштейна, який, відокремившись від марксизму, започаткував соціал-демократичну ідеологію. Цим самим він збагатив та диференціював лівий фланг політичного спектра.

На перший погляд, лібералізм зберігає свою гомогенність. І навіть різні розгалуження цієї ідеології не поспішають полишати «ліберальну родину». Вживане словосполучення «ліберальна родина» запозичене зі статті М. Фрідена під назвою «Родина лібералізмів: морфологічний аналіз». У цій статті автор розкриває складну генеалогію та плюралістичний характер ліберальної ідеології. Аналіз Фрідена аргументовано доводить, що під терміном лібералізм криється широкий діапазон внутрішніх варіацій [7, с. 84]. «Родина лібералізмів», хоча зберігає зовнішню єдність, однак зсередини розірвана внутрішніми суперечностями.

Зрештою, розбіжності в поглядах серед ліберальних мислителів є настільки кардинально-різними, що спонукало видатного ліберала ХХ століття Ф. Гаєка, поставити під сумнів правомірність застосування терміну лібералізм щодо своїх попередників – французьких просвітників, англійських утилітаристів, а також своїх сучасників – соціал-лібералів. Ф. Гаєк кинув виклик Вольтеру, Ж-Ж. Руссо, Дж. Бентаму, Дж. С. Міллю, Т. Гріну, Дж. Дьюї та багатьом іншим «титанам» філософської думки, чий лібералізм здавалося б не підлягає сумніву. Ф. Гаєка назвав погляди французів Вольтера та Ж-Ж. Руссо антиліберальними в тому значенні, що вони, запозичивши ліберальну ідею від англійських вігів, вклали в неї протилежне значення [4, с. 19]. Під лібералізмом Ф. Гаєк передусім розумів ту концепцію бажаного політичного порядку, що сформувалася в Англії, починаючи з часів Старих Вігів наприкінці ХVІІ століття, уособленням якої був Е. Берк, і закінчуючи добою В. Гладстона наприкінці ХІХ століття [4, с. 19].

Французький лібералізм з'явився на кілька десятиків років пізніше британського. Трактати Джона Лока датуються кінцем ХVІІ століття, а Вольтер закінчив працю над своїми «Філософськими листами» у 1732 році, в яких висловив захоплення британським ліберальним устроєм. Британський ліберальний устрій поступово формувався впродовж всього ХVІІ століття, що випереджає ліберальні рефлексії Дж. Лока і тим більше французькі ліберальні експерименти. Ф. Гаєк зазначає, що «французька традиція» свободи постала, головним чином, з намагань пояснити британські інституції, а уявлення, які сформували інші країни про британські інституції, засновувались переважно на описі цих інституцій французькими авторами [6, с. 503].

Британським авторам Дж. Бентаму та Дж. Ст. Міллю також дісталось від Ф. Гаєка за зраду англосаксонської ліберальної традиції. Утилітаристи в трактуванні деяких ключових концептів перейшли на позиції французьких просвітників. Дж. Ст. Мілля найбільше долучився до появи соціального лібералізму. Гаєк пише з цього приводу таке: «Обидві традиції, врешті-решт, переплуталися, коли злилися у ліберальному русі ХІХ сторіччя і коли навіть провідні британські ліберали однаковою мірою черпали й з французької, і з британської традиції» [6, с. 503]. Ф. Гаєк констатує відхід французьких мислителів від англійського ліберального першозразка, однак водночас змушений рахуватися з існуванням цієї ліберальної традиції, називаючи її континентальною європейською традицією. Таким чином, підхід до класифікації напрямків ліберальної теорії, запропонований Гаєком, включає насамперед існування двох великих ліберальних традицій: англосаксонської (Велика Британія та США) та континентальної (континентальна Європа). Всі інші різновиди лібералізму включно з найбільш поширеним на сьогодні соціал-лібералізмом є результатом синтезу англосаксонської та континентальної традиції.

Разом з тим, постають закономірні питання: в чому саме зрадили європейські континентальні мислителі ідеали англосаксонського лібералізму? Чи існує засаднича ідея, що посіяла найбільший розбрат в ліберальному таборі та провела непереборний вододіл між континентальною та англосаксонською традицією?

На переконання Ф. Гаєка головна причина розбіжностей між цими традиціями полягає в абсолютно протилежних філософських підставах. Англосаксонський лібералізм спирається на еволюційну інтерпретацію всіх феноменів культури, свідомості та меж можливостей людського розуму. Це не

штучно створені межі для обмеження людського розуму, а смиренне визнання людських можливостей пізнання складних та багатограних соціальних феноменів. «Раціональність може означати правильність, або поміркованість, або сваволю й автономію, або обраховану доцільність засобів, або покору закону Божому» [9, с.89]. Англосаксонський лібералізм віддавав перевагу поміркованому і покірному раціоналізмові. Ця ліберальна традиція відмовилася від будь-яких зарозумілих намагань вдосконалити людське життя шляхом соціальних експериментів та надмірного втручання держави в життя індивіда. Тільки свобода гарантована верховенством права та моральним імперативом спроможна еволюційно витворити найдосконалішу форму соціальної організації. І в цьому спонтанному, самозароджуваному соціальному порядку головний актор не усезнаюча еліта чи всемогутня держава, а звичайні люди, що узгоджують між собою способи й засоби забезпечення власних потреб на взаємовигідних для всіх умовах.

На цілком протилежну філософську основу спирається континентальна традиція. Її Ф. Гаєк називає конструктивістським раціоналізмом, який прирівнює людину та суспільство до механізму. Цей механізм хоч і складний, однак його можна лагодити та навіть радикально трансформувати [4, с. 19]. Ця світоглядна парадигма тримається на ірраціональній вірі у всемогутність людського розуму. Зарозумілі інтелектуали були впевнені у власному безпомилковому розумінні природи соціальної реальності та шляхів її вдосконалення. Це відкрило необмежені можливості для соціальної інженерії та державного регулювання. Відтоді еліта не припиняє спроби поладити соціальний організм шляхом необмеженого державного втручання. Результат став невтішним: соціалізм одержимий ідеєю державного перерозподілу матеріальних благ та етатизація всіх сфер суспільного життя. Гаєк простежує цей парадоксальний причинно-наслідковий зв'язок: лібералізм в основі якого покладено конструктивістський раціоналізм породжує тоталітаризм. Таким чином свобода та конструктивістський раціоналізм несумісні. Надмірне втручання в людське життя зі сторони держави не захищає свободу індивіда, а нівелює її. Французька революція, як перший проєкт конструктивістського раціоналізму зазнала невдачі. Анархічна революційна свобода виродилася в революційний терор та бонапартистську диктатуру.

Континентальна ліберальна традиція, на переконання Ф. Гаєка, попри свою декларативну відданість ідеалу свободи є головною загрозою свободи, вільного суспільства та справжнього англосаксонського лібералізму. Конструктивістський раціоналізм континентальної європейської традиції радикально видозмінив погляд на інші важливі аспекти ліберального вчення.

Відтак, надалі розглянемо різницю в розумінні свободи, традиції, моралі, релігії, соціальної справедливості, функцій держави між двома провідними ліберальними напрямками. В загальних рисах змалюємо розвиток ліберальної думки, а також актуалізуємо архаїчну дихотомію двох ліберальних традицій на прикладі їх сучасних версій. Йдеться про найрозповсюдженіший на сьогодні соціал-лібералізм, який є нащадком континентальної традиції [4, с. 19] та неоконсерватизм, який є єдиною ідеологією, завдяки якій ідеї англосаксонського лібералізму досі присутні в політичній реальності [7, с. 74].

Англосаксонська ліберальна традиція, до представників якої Ф. Гаєк сам себе зараховував, бере початок з вігізму. Джерела вігізму, у свою чергу, можна простежити від соціальної доктрини кальвінізму, якої ревно дотримувалися англійські релігійні нонконформісти пуритани. Таку генеалогічну лінію англосаксонського лібералізму виводить видатний ліберальний мислитель цієї традиції Лорд Актон [1, с. 245-246]. Разом з тим, як відомо, саме віг Джон Лок вважається родоначальником лібералізму. Його ідея захисту природних прав від посягань політичної влади була провідною в Англії до кінця XIX століття. Її розвивали А. Сміт, Е. Берк, Б. Маколей, В. Гладстон, М. Тетчер, Р. Рейган. До цієї традиції належать не лише британці (англійські та шотландські автори), але й видатні мислителі з інших країн: французи Алексіс де Токвіль та Б. Констан; німець І. Кант; австрійці Л. Фон Мізес та Ф. Гаєк. У зв'язку з цим необхідно зазначити: ця ліберальна традиція географічно виходить далеко за межі англосаксонського світу, однак всі її представники тримаються основоположних постулатів лібералізму, що виник і розвинувся на Британських островах. З Британії ідеї ліберальної традиції поширилися на її американські колонії. США, можна вважати, вдалим прикладом реалізації ліберальних цінностей в державотворенні. В США лібералізм став основою і об'єднавчою ідеєю, на якій будувалася американська політика. Більшість «батьків-засновників» США були лібералами, однак найпослідовнішим виразником англосаксонської ліберальної традиції вважають Джеймса Медісона.

Найбільшу увагу в ліберальному вченні приділено важливості економічної свободи. Адам Сміт констатував, що за умов економічної свободи та рівних можливостей зростає добробут працелюбних і підприємливих людей. Держава не має права виправляти цю закономірність, яка, на перший погляд, може здатися несправедливою. Ліберали вважають найбільшою несправедливістю втручання держави у виправлення цієї закономірності. Втручання держави в економічне життя грабує працелюбного і заохочує лінивого. Це спричиняє соціальну напругу між класами, підживлює патерналізм та споживацтво, вбиває стимули для підприємництва та інновацій. Тому з боку держави найкраще вирішення політичних проблем – це не тотальне регулювання, а максимальне невтручання. Спонтанний ринковий порядок сам встановить рівновагу між попитом і пропозицією. Функцією держави є, насамперед, забезпечення однакових правил гри для всіх учасників ринку. Таким чином, англосаксонські ліберали довіряли більше еволюційно сформованій соціальній організації та накопиченому досвіду багатьох поколінь виражених в традиції, аніж своєму розумові.

Що стосується континентальної ліберальної традиції, то вона почалася з самовпевненої спроби інтелектуалів переробити абсолютську Францію відповідно до власного «просвітленого розуміння». Британський ліберал Е. Берк першим передбачив крах цих сподівань. Від самого початку Французької революції для нього був очевидний її фінал: свободу поглине тиранія. Пророчий дар Берка мав раціональне пояснення. Він спромігся розгледіти те, що його сучасники абсолютно не помічали, а саме механістичний підхід до розуміння природи суспільства та шляхів його вдосконалення французькими революціонерами. Для Берка очевидним був той факт, що свобода проходить еволюційний шлях становлення. До неї неможливо примусити, її неможливо досягнути анархічним руйнуванням давніх інституцій, звичаїв, традицій. Е. Берк високо цінував свободу і водночас наголошував на ролі політичних інститутів, церкви, права, моралі й традиції в її збереженні. Інститути й право – це мудрість й праця багатьох поколінь. Традицію, що так старанно будувалася і селекціонувалася, не можна руйнувати в одну мить. Перевагу слід віддати усталеним порядкам, аніж неперевіре-ним проектам. Революційним шляхом неможливо змінити суспільство, бо проблема не в інститутах і законах, а в людській природі.

Турботливе ставлення Берка до ролі моралі, традиції, релігії, та недовіру до людської природи поділяли здебільшого всі ліберали англосаксонської традиції. Лорд Актор, Алексіс де Токвіль, Б. Констант, А Фергюсон розуміли, що побудувати ефективні соціальні інститути без перешкод з боку людських пороків можна, якщо враховувати схильність людини до зла. Такий погляд на людину близький до того, що поширений в християнстві. Лібералізм визнає схильність людської природи до зла та обмеженість її пізнавальних можливостей. В цьому аспекті англосаксонська ліберальна традиція ніколи не конфліктувала з християнством і завдячує своїй появі саме йому [4, с. 20]. Крім того, лібералізм вбачає соціальну користь від християнської релігії, адже релігія виховує в людині чесноти, відсутність яких ускладнює конструктивну соціальну взаємодію. Важливість моралі та соціальну користь християнської релігії описував і Ф. Гаєк. Хоча вважав себе агностиком, але порятунок для західної цивілізації вбачав у поверненні до релігійності [4].

Натомість континентальній ліберальній традиції притаманний секуляризм, адже вона постала як непримиренна реакція на організовану форму релігії [8, с. 3]. Тут місце Бога займає людина, від якої виводиться суспільна мораль і закони. Загалом континентальна традиція відкидає християнський погляд на людину як зіпсоване гріхом створіння і наділяє її досконалою природою. За часів Французької революції це переконання перетворилося в культ поклоніння розуму.

Раціоналізм створив зовсім інший характер індивідуалізму, аніж той, що був притаманний англійським лібералам, які свободу індивіда врівноважили соціальними зобов'язаннями, традиціями, моральними нормами. Раціоналістичний індивідуалізм французів – це потурання сваволі, що неодмінно веде до анархії, яка в підсумку закінчується диктатурою. Тому цей тип індивідуалізму має тенденцію до розвитку у свою протилежність, а саме: в соціалізм чи колективізм [3, с. 311].

Разом з тим, хочемо наголосити, що йдеться не про заперечення моральних чеснот французькими просвітниками. Вольтер та Руссо, як відомо, їх звеличували. Зрушення, які були зроблені ними в морально-етичній сфері, полягали лише в тому, що рамки дозволеного визначає сама людина або група (як, наприклад, у теорії народного суверенітету Руссо).

Згідно з Ж-Ж. Руссо, загальна воля народу має бути верховною і перед нею повинні схилити голови судді та законотворці. Народ стає джерелом права та політичної легітимності [10, с. 208]. Індивідуальна свобода, хоч і була важливою в поглядах Руссо, але пріоритетне значення мав громадський

порядок. Це різоче контрастує з англосаксонським ідеалом верховенства права та індивідуальної свободи обмеженої рамками закону.

Крім зміни погляду на людину, свободу, закони, мораль, християнство, раціоналізм, індивідуалізм, континентальна традиція здійснює радикальний перегляд економічних ідей англосаксонського лібералізму. Британська оцінка власності, як найважливішої складової індивідуальних свобод у французів перетворюється в головний чинник експлуатації людини людиною [10, с. 207]. Через це англійський ліберал Е. Берк критикує не тільки французьку моральну розбещеність, але і їх зазіхання на приватну власність [2, с. 220].

Безкомпромісна критика французьких просвітників, позитивістів, утилітаристів та соціалістів, яку здійснював Ф. Гаєк була лише консервативною, ситуативною реакцією захисту справжнього, як вважав цей філософ, лібералізму. Річ у тім, що творчий період життя австрійського мислителя припав на епоху засилля соціалізму. Ця ідеологія пронизувала собою усе. Гаєк доводив, що ідеї континентального лібералізму лягли в основу соціалізму та лівого різновиду ліберальної ідеології поширеного в наш час. Усі ліві ведуть свою генеалогію від Французької революції. Французька версія лібералізму швидко поширилася на весь європейський континент, а потім перекинулася на британські острови. Першими, хто почав радикально змінювати англосаксонський лібералізм на континентальний кшталт, були Дж. Бентам та Дж. Ст. Мілль. Вони прибрали з класичного англосаксонського лібералізму моральний імператив, замінивши його утилітаризмом. На місце природного права поставили позитивне, а в економічній сфері помітно посунулися в бік соціальної держави. Трохи згодом, на початку ХХ століття, учень Дж. Ст. Мілля Т. Грін започаткував соціал-лібералізм – ліву ідеологію, що стала популярною спочатку в Британії, а потім в США. З другої половини ХХ століття лівий лібералізм фактично домінує на Заході. З цього часу під терміном «ліберал» – розуміють здебільшого адепта соціал-лібералізму. Таким чином, сьогодні, той хто називає себе лібералом позначає свою приналежність до соціал-лібералізму, розташованого зліва політичного спектра в протилежність пра-воцентризму англосаксонського лібералізму.

Сам Гаєк називає себе лібералом в значенні, якому його розуміли англійці у XVIII-XIX ст. Однак він усвідомлював, що у ХХ столітті його сучасники розуміють під лібералізмом протилежну систему політичних ідеалів, які для нього були чужими й про небезпеку яких він постійно застерігав [7, с. 71]. Тому мислитель не бажав мати нічого спільного з сучасним лібералізмом через його спотворення соціалізмом. Натомість намагався віднайти вдалий термін для означення своєї ліберальної позиції, хоча він так і не зміг запропонувати нічого кращого, як називати себе старим вігом.

В контексті викладених вище дискусій доцільно приділити увагу питанню взаємозв'язку консервативної та ліберальної ідеології. По-перше, тому що сьогодні саме американські неоконсерватори єдині виразники ідей класичного англосаксонського лібералізму, що ведуть жорстку боротьбу з соціал-лібералами, які нащадками континентальної традиції. По-друге, з огляду на те, що Ф. Гаєк називає родоначальника консерватизму Е. Берка зразковим лібералом, який оберігав ліберальний британський устрій від загрозливого впливу спотворених ліберальних ідей французьких просвітників. Таке твердження, на перший погляд, парадоксальне, адже значна частина наукової гуманітарної спільноти розглядає лібералізм та консерватизм як антагоністичні світоглядні системи.

Розуміння взаємозв'язку важливих ідеологій для західного політичного мислення пов'язане з непростю історією протиборства лібералізму та консерватизму в континентальній Європі особливо у Франції та Німеччині. В той же час у Великій Британії та США лібералізм та консерватизм мають спільне коріння, вони ціннісно споріднені й абсолютно не спроможні існувати один без одного. Саме цього англосаксонського погляду дотримувався Ф. Гаєк, для якого консервативність Берка жодним чином не перечила зразковій ліберальності поглядів основоположника консерватизму.

Ф. Гаєк остерігався терміну консерватизм з тієї самої причини, що й терміну лібералізм. Обидва слова втратили своє першопочаткове значення. Консерватизм багатьма його сучасниками сприймався в значенні відмінному від ідей Берка. Тому Гаєк не хотів пов'язувати свою позицію з назвою, яка в масовій свідомості асоціюється з ретроградністю, колективізмом, авторитаризмом та значним вмістом соціалістичних ідей. Разом з тим, мислитель зауважує, що ці ознаки не стосуються американських консерваторів, які захищають американський ліберальний порядок, заснований на ідеях англосаксонського лібералізму, від посягань лівих лібералів [5, с. 74].

Таким чином, Гаєк демонструє свою прихильність до американського неоконсервативного табору вважаючи їх захисниками старого лібералізму. Цим самим він стає в один ряд з С. Хантінгтоном,

Л. Гарцом, Д. Лалом, І. Крістолом, які дотримуються аргументованої позиції, що в американській традиції між консерватизмом і лібералізмом не існує суперечностей. Навіть більше американський консерватизм є імунною системою ліберальної демократії та вільного ринку. В той час, як у континентальній Європі лібералізм і консерватизм конкурентні ідеології.

Підсумовуючи, зазначимо, що Фрідріх Гаєк називає себе лібералом англосаксонської традиції, поділяючи погляди таких видатних постатей як Дж. Лок, А. Сміт, Е. Берк, Лорд Актон, Б. Маколей, В. Гладстон, Алексіс де Токвіль, Б. Констан. Вони сформували концепцію бажаного соціального порядку, яка виходить з еволюційної інтерпретації всіх феноменів культури й свідомості та меж можливостей людського розуму. Через це англосаксонські ліберали роблять особливий наголос на індивідуальній свободі в межах закону та спонтанного ринкового порядку, а не на основі свавільного диктату держави. При цьому визнається визначна роль традиції, релігії, морального імперативу в збереженні громадянських свобод.

Фрідріх Гаєк вважає англосаксонську традицію істинною, протиставляючи їй континентальну, яка сформувалася внаслідок калькування британського лібералізму представниками французького Просвітництва, насамперед, Вольтером і Руссо. Французькі мислителі заперечили ключові ліберальні концепти, або вклали в них відмінне від первісного значення. Смирненне визнання обмеженості людського розуму було замінено на безпідставну віру в його безмежну силу. Замість поваги до релігії та традиції відбулося їх руйнування. Місце соціально відповідального індивіда зайняла людина, необтяжена моральними зобов'язаннями. Обмежений уряд був замінений ідеалом необмежених повноважень більшості. Свобода більше не могла бути в межах закону, бо народ став вищий за закон. Власність була проголошена одним з факторів експлуатації людини людиною, а не однією з найважливіших складових індивідуальних свобод, як вважали англосаксонські ліберали.

Такий радикальний відхід континентального лібералізму від англосаксонської ліберальної традиції відбувся, насамперед, через те, що французи заклали в основу свого трактування лібералізму конструктивістський раціоналізм, який розвиває механістичний підхід до суспільства. Саме звідси почалися розбіжності між двома ліберальними традиціями. На переконання Ф. Гаєка конструктивістський раціоналізм французьких просвітників та наступних поколінь прогресистів став головним філософським підґрунтям для необмеженого державного втручання – головної загрози для вільного суспільства, зрощеного на цінностях англосаксонського лібералізму. Що найголовніше, континентальна європейська традиція лібералізму змінила саму природу сучасного лібералізму. Він перетворився на різновид соціалістичної ідеї, для якої англосаксонський лібералізм є запеклим ворогом. Сучасний соціал-лібералізм заперечує багато в чому класичне ліберальне вчення. Ф. Гаєк переймається цим через виродження суті та значення термінів, які у другій половині ХХ століття перестали виражати первісну суть ліберального вчення. Завдяки неоконсервативній революції 1980-х років ідеї класичного англосаксонського лібералізму знову вийшли на політичну авансцену. Теоретична боротьба Ф. Гаєка знайшла своє практичне вираження в політиці М. Тетчер та Р. Рейгана. Відтоді давнє протистояння двох ліберальних традицій вийшло на новий рівень. Американська політика фактично стала полем бою англосаксонського лібералізму, представленого неоконсервативним табором, та нащадками континентальної традиції, лівими лібералами, яких у США називають чомусь просто лібералами. Ф. Гаєк, у свою чергу, небезпідставно вважав, що соціал-ліберали мають мало спільного зі справжнім лібералізмом.

Література:

1. Актон Дж. *Нариси з історії свободи, влади та демократії*. Упорядник, передмова, коментарі Олег Проценко. Київ: Видавничий дім «Простір», 2019. 712 с.
2. Берк, Едмунд. Суспільний договір, зобов'язання і права людини, в: *Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер*. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2008. С. 214–221.
3. Гаєк Фрідріх-Август. Індивідуалізм істинний і хибний, в: *Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер*. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2008. С. 309–331.
4. Гаєк Фрідріх-Август. Принципи ліберального соціального порядку, в: *Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Лока до Джона Роулза*. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2009. С. 19–35.
5. Гаєк Фрідріх-Август. *Конституція свободи*. Львів: Літопис, 2002. 556 с.

6. Гаск Фрідріх-Август. Свобода, розум і традиція. Лібералізм, в: *Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза*. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2009. С. 503–530.

7. Гаск Фрідріх-Август. Чому я не консерватор, в: *Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер*. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2008. С. 62–75.

8. Мізес Л. Лібералізм в класичній традиції, в: *Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Лока до Джона Роулза*. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2009. С. 3–18.

9. Фріден М. Родина лібералізмів: морфологічний аналіз, в: *Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Лока до Джона Роулза*. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. Київ: Смолоскип, 2009. С. 84–107.

10. Фергюсон Н. *Цивілізація. Як Захід став успішним?*. Київ: Наш формат, 2017. 488 с.